GH. CHIVU, GABRIELA PANĂ DINDELEGAN, ADINA DRAGOMIRESCU, ISABELA NEDELCU, IRINA NECULA (ed.), *Studii de istorie a limbii române*. *Morfosintaxa limbii literare în secolele al XIX-lea şi al XX-lea*. Ediție revăzută şi adăugită, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2015, 859 p.

*Studii de istorie a limbii române. Morfosintaxa limbii literare în secolele al XIX-lea şi al XX-lea* este o ediție revăzută a cărții cu acelaşi titlu, apărută la Editura Academiei Române în 2012. Lucrarea se constituie ca o remarcabilă monografie sistematică a morfosintaxei limbii române literare. Abordând limba literară dintr-o perspectivă diacronică, cercetarea are meritul de a aduce în prim-plan elemente arhaice, inovațiile din limbă, dar şi variația unor forme morfosintactice, toate acestea oferind o imagine de ansamblu asupra etapelor din evoluția limbii române literare. Alături de asemenea preocupări, cercetarea „cantitativă" a fenomenelor morfosintactice şi relaționarea indicațiilor din lucrările normative şi teoretice cu situația reală reflectată în textele publicate în secolul al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea sunt elemente de noutate, ce dau un plus de valoare lucrării.

Prin tematica, modalitatea de expunere şi terminologia adoptată, lucrarea se adresează cercetătorilor interesați de gramatică, lexicografie, filologie.

Studiile cuprinse în volum sunt organizate cronologic: secolul al XIX-lea şi secolul al XX-lea. Tematica cercetării are în vedere următoarele domenii: Ortografia şi ortoepia, Morfologia (substantivul, adjectival, articolul, pronumele, numeralul, verbul, adverbul, prepoziția, conjuncția, interjecția) şi Sintaxa. Fiecare capitol cuprinde şi un sumar analitic, o bibliografie a studiilor citate şi a surselor, note marginale şi concluzii.

Lucrarea este completată de o bibliografie, un indice de cuvinte şi un indice de forme grafice.

Prima parte a volumului, dedicată istoriei ortografiei româneşti în secolul al XIX-lea, surprinde două etape majore: oficializarea scrierii cu alfabet latin şi impunerea principiului fonologic. Cum scrierea cu caractere chirilice era frecventă în perioada 1780–1828, autorii volumului evidențiază preocupările şi încercările unor personalități ale epocii (Ienăchiță Văcărescu, Ion Budai-Deleanu, Ion Heliade Rădulescu) de a simplifica grafia chirilică, pornind de la constatarea că aceasta nu era adecvată limbii române, şi de a stabili o serie de alfabete de tranziție. O altă etapă în evoluția ortografiei şi ortoepiei secolului al XIX-lea este reprezentată de scrierea cu alfabet latin. Crearea ortografiei româno-latine şi a scrierii cu litere latine se datorează reprezentanților Şcolii Ardelene. Aceştia au adoptat un sistem ortografic de tip etimologic latinizant, „scrierea cu litere latine devenind şi o formă de afirmare a latinității limbii române" (p. 8).

După 1828, ponderea ortografiei bazate pe principiul fonologic, teorie susținută de Ion Heliade Rădulescu, este în regresie, în favoarea unor grafii etimologic latinizante. Reforma ortografiei prin adoptarea unei ortografii preponderant fonologice are loc, pentru prima dată, în Țara Românească (1860). Ulterior, scrierea cu alfabet latin se va oficializa şi în Transilvania (1860) şi Moldova (1862). După douăzeci de ani de la reforma oficială ortografică, Academia Română elaborează, în 1881, pe baza principiului fonologic, prima ortografie oficială a limbii române, oferind astfel un punct de plecare pentru fixarea normelor ortoepice în secolul al XX-lea.

Capitolul I, *Secolul al XIX-lea*, cuprinde trei secțiuni: *Morfologia*, *Sintaxa* şi *Limba română în Transilvania*. *Sfârşitul secolului al XIX-lea–începutul secolului al XX-lea*.

În subcapitolul *Morfologia*, fiecare parte de vorbire beneficiază de o descriere detaliată. Alături de particularitățile morfologice ale fiecărei părți de vorbire, autorii au corelat indicațiile din lucrările normative şi teoretice ale vremii cu situația existentă în textele-sursă. Selectarea unor texte variate ca sursă a oferit autorilor posibilitatea de a reliefa o mai mare diversitate a fenomenelor lingvistice decât „indicațiile normative constrângătoare şi statice ale gramaticienilor" (p. IX).

*DACOROMANIA, serie nouă, XXIII, 2018, nr. 2, Cluj-Napoca, p. 183–188*

**BDD-R268 © 2019 Editura Academiei**
**Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-25 17:52:56 UTC)**

Autorii sunt preocupaţi atât de cercetarea cantitativă a unor fenomene morfosintactice (statistica morfologiei articolului hotărât în secolul al XIX-lea privind dubletele de tipul *vieţii/vieţei*, *urii*/*urei*, concurenţa dintre pronumele posesiv şi cel personal, raportul cantitativ dintre perechea de verbe *a voi/a vrea*, concurenţa dintre infinitiv şi conjunctiv, paradigma de conjunctiv a verbului *a avea*: *să am/să aib*, *să ai/să aibi*, *să aibă/să aibe*, concurenţa unor prepoziţii etc.), cât şi de surprinderea fenomenului de variaţie/oscilaţie în dinamica oricărui fenomen lingvistic (oscilaţia feminin – neutru, masculin – neutru, masculin – feminin, modalitatea de marcare flexionară a genitiv-dativului pentru substantivele feminine, variaţia între clasele de conjugarea a II-a şi a III-a a verbelor, uzul oscilant al formelor verbale de mai mult ca perfect pentru persoanele 4–6: cea veche, fără *-ră*, şi cea nouă, cu *-ră*, paradigma de prezent a verbului *a fi* etc.).

Subcapitolul destinat sintaxei limbii române literare a secolului al XIX-lea relevă principalele caracteristici ale limbii reflectate în grupul nominal (prin variaţia de topică şi particularităţile de acord), grupul verbal (prin variaţii în construcţiile prepoziţionale/conjuncţionale) şi grupul adjectival (prin frecvenţa unor complemente indirecte sau prepoziţionale).

Segmentul destinat funcţiilor sintactice nu menţionează nimic despre atribut şi apoziţie, construcţii care abundă în textele juridice, religioase, publicistice sau beletristice. De altfel, autorii menţionează în capitolul destinat sintaxei secolului al XX-lea că „structurile sintactice specifice atributului sunt înregistrate încă din secolul al XVI-lea” (p. 696), iar, în ceea ce priveşte apoziţia se precizează că, în secolul al XIX-lea, acestea erau acordate cu baza, chiar dacă se înregistrau şi apoziţii cu formă de nominativ (p. 711).

Alături de tematica de mai sus, în cadrul acestui subcapitol se detaliază coordonarea şi conectorii, structurile de tematizare, modalizarea, negaţia şi interferenţele lingvistice şi culturale.

Partea a treia a capitolului I, *Limba română în Transilvania*. *Sfârşitul secolului al XIX-lea–începutul secolului al XX-lea*, prezintă particularităţile limbii române literare vorbite în Transilvania, reflectate în ortografie şi ortoepie[1], lexic şi frazeologie şi morfosintaxă.

Analizând nivelurile limbii, autorii au constatat că segmentul care a cunoscut cele mai pregnante influenţe, datorate, pe de-o parte, perioadei latinizante, iar, pe de altă parte, contactului cu celelalte limbi oficiale din imperiu, este vocabularul. În acest sens, autorii realizează două glosare care includ termeni din terminologia administrativ-juridică şi ştiinţifică, excerptaţi din lucrările normative ale vremii sau din manuale şcolare. Glosarul cuprinde cuvântul-titlu, indicaţia morfologică, indicaţia atestării termenului în DA, DLR, glosarea termenului şi contextul. Meritul acestor două glosare este de a înregistra câţiva termeni care nu au fost consemnaţi în DA sau care au alt sens decât cel consemnat în DLR: *abiturient* ‘elev în ultimul an’, *a absta* ‘a renunţa’, *a abzice* ‘a demisiona’, *a acvira* ‘a câştiga’, *a ascrie* ‘a atribui’, *factice* adv. ‘de fapt, într-adevăr’, *a ocure* ‘a se afla, a se întâlni’.

Alături de aceste lexeme, în glosar se regăsesc şi o serie de termeni pentru care autorii studiului nu mai fac trimitere la DLR, deşi aceştia sunt consemnaţi, în calitate de cuvânt-titlu (*a detrage* ‘a scădea’, *a dezavua* ‘a dezaproba, a condamna’, *a dubita* ‘a pune la îndoială, a ezita’, *a exige* ‘a pretinde, a cere imperios ceva’, *a exmite* ‘a trimite pentru verificare sau anchetă’, *solvire* ‘(rar) plata unor taxe, impozite, datorii etc.’, *a statori* ‘a stabili’, *ursoriu* ‘ordin, dispoziţie, urgentare’, *vadiu* ‘garanţie, chezăşie’, *a vidima* ‘a viza, a certifica, a legaliza’) sau ca variantă (*desculpare*, var. lui *disculpare* ‘dezvinovăţire’, *a se substrage*, var. lui *a se sustrage*, *a urgita*, var. lui *a urgenta*).

Morfosintaxa limbii române literare vorbite în Transilvania, a fost influenţată într-o mică măsură, „prin declinări oscilante […], prin calchierea regimului prepoziţional/cazual al unor verbe, adjective sau adverbe, prin influenţe ale sintaxei germane sau prin pătrunderea în registrul înalt a unor trăsături dialectale” (p. 383).

Capitolul al doilea al studiului, *Secolul al XX-lea*, cuprinde două secţiuni: *Morfologia* şi *Sintaxa*.

[1] Ortografia şi particularităţile fonetice ale limbii române literare vorbite în Transilvania sunt condiţionate de trei factori: presiunea exercitată de limbile oficiale din Imperiu, rostirea latinizantă şi rostirile regionale, preluate din graiurile transilvănene (p. 384–385).

BDD-R268 © 2019 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-25 17:52:56 UTC)

Morfosintaxa limbii române literare a secolului al XX-lea cunoaşte transformări minore, neînregistrându-se „modificări structurale privind actualizarea poziţiilor sintactice (regenţii şi clasele de substituţie) şi regulile de combinare. [...] Evoluţiile înregistrate pe parcursul secolului au reactivat însă o serie de disponibilităţi structurale existente în etapele de evoluţie a limbii române" (p. 759).

Dintre fenomenele morfologice care se impun constant în secolul al XX-lea pot fi notate: creşterea ponderii împrumuturilor, ce contribuie la extinderea neutrului şi a clasei substantivelor invariabile, apariţia unor procedee noi de formare a superlativului absolut, consolidarea poziţiei de determinant a adjectivul pronominal de întărire, extinderea deiotacizării, restrângerea fenomenului alternanţelor vocalice în favoarea sufixării formelor verbale (*se deteri**oa**ră* vs *se deterior**eaz**ă*), încheierea procesului de extindere analogică a desinenţei *-ră* la persoana a 3-a pl. a mai mult ca perfectului şi de extindere a fenomenului şi la persoanele 1 pl., 2 pl.; extinderea concurenţei dintre anumite prepoziţii sau/şi grupări (cvasi)locuţionale etc.

Din punctul de vedere al organizării, subcapitolul destinat sintaxei limbii literare a secolului al XX-lea reflectă o altă modalitate de ordonare a materialului lingvistic. Dacă în prima parte se inventariază şi se clasifică funcţiile sintactice, în partea a doua se detaliază relaţiile sintactice (relaţiile de subordonare şi coordonare, relaţia apozitivă şi relaţiile intradiscursive). Partea a treia, reprezentată de *Structura enunţului*, analizează structura frazei, structurile impersonale, structurile pasive, structurile negative, structurile modalizate, structurile emfatice, acordul şi topica.

Dintre principalele evoluţii sintactice pot fi consemnate: consecvenţa acordului gramatical, modificarea de regim sintactic al unor verbe, apariţia unor mijloace atipice de exprimare a predicatului (prin forme verbale non-finite, interjecţii, adverbe), înlocuirea treptată a infinitivului cu conjunctivul, fapt ce determină „creşterea numărului de actualizări prin propoziţii conjuncţionale a unor funcţii sintactice" (p. 759 ), limitarea redundanţelor (dubla exprimare a subiectului, dubla marcarea a posesivului prin complement posesiv şi atribut pronominal), preferinţa pentru mijloacele lexicale de modalizare, în defavoarea celor lexicale etc.

Alături de aceste fenomene, autorii discută şi construcţii problematice din punctul de vedere al interpretării: în această ipostază se află lexemul *alde*. Fără a aduce în discuţie şi celelalte studii care analizează statutul morfologic al lui *alde*, încadrat contradictoriu în categorii morfologice diferite[2], autorii acestui volum, urmând tradiţia şi concepţia GLR, consideră că *alde* este un adjectiv nehotărât: „adjectival *alde* determină pronume, nume comune şi proprii, la singular sau la plural („s-a sfârşit cu d-*alde* voi", „cu idei cum le au d-*alde* gazetari de-ai noştri", […] „îmi spusese alde Ivan că strânge în spate", […] „Am mai văzut deunăzi umblând pe aici prin sat un cioflingar de-*alde* tine, dar acela era mai oleacă mai chipos şi altfel îmbrăcat") (p. 161).

Faptul că acest lexem determină un nominal nu îi conferă şi calitatea de adjectiv pronominal. Având în vedere statutul etimologic (*alde* < *al* (*al lui*) + *de*), cele două valori ale acestui termen – valoare partitivă (*s-a sfârşit cu d-**alde** voi – s-a sfârşit cu **o parte/unii** dintre voi*) şi valoare comparativă (*Am mai văzut deunăzi umblând pe aici prin sat un cioflingar de-**alde** tine, dar acela era mai oleacă mai chipos şi altfel îmbrăcat – Am mai văzut deunăzi umblând pe aici prin sat un cioflingar **ca alde tine/ca tine**, dar acela era mai oleacă mai chipos şi altfel îmbrăcat*) – şi caracterul expletiv al lui *alde*, considerăm că se impune o reevaluare a statutului morfologic al acestui lexem.

Aceeaşi problemă a încadrării morfologice o ridică şi lexemele *îndoit*, *întreit*, *înmiit*, *însutit*, *dublu*, *triplu* etc., considerate a fi numerale multiplicative (p. 181). Dacă din punct de vedere semantic se poate decela o trăsătură cantitativă, în ceea ce priveşte statutul morfologic, optăm pentru valoarea adjectivală[3] a lexemelor.

[2] Lexemul *alde* apare încadrat, din punct de vedere morfologic, ca: adjectiv invariabil (HEM, p. 552; TDRG, p. 66), adjectiv nehotărât (GLR, p. 177; Avram 1986, p. 146), articol invariabil (Rosetti–Byck, DA, DM, DEX).

[3] Vezi, în acest sens, DA, DEX , DLR, DOOM şi GALR I, 2008, unde se precizează că numeralul multiplicativ „se comportă ca un adjectiv propriu-zis" (GALR I, 2008, p. 313).

BDD-R268 © 2019 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-25 17:52:56 UTC)

Un alt aspect problematic se referă la oscilația terminologică: adverb *vs* morfem. Spre exemplu, lexemele *foarte* şi *mult* din structura superlativului absolut sunt considerate, pe de-o parte, morfeme[4] („*superlativul absolut se construieşte nemarcat cu morfemul* ***foarte***: *este foarte bun general, foarte intrepid*" (p. 89), „*Folosirea lui* ***prea*** *ca echivalent nemarcat al morfemului* ***foarte*** [...]" (p. 90), „***Mult***, *ca morfem al superlativului absolut*, *apare destul de rar*" (p. 92)), iar, pe de altă parte, constatăm că acelaşi lexem are statut adverbial: „***Foarte*** *ca element adverbial de marcare a intensității are*, *în secolul al XIX-lea*, *posibilități combinatorii largi*" (p. 237)[5].

Inconsecvența terminologică se răsfrânge şi asupra lui *al* care, în structuri sintactice similare, este considerat pronume semiindependent (*răspunderi* ***ale*** *oştirilor*) (p. 141) şi morfem specializat pentru marcarea genitivului lung (*un cal* ***al*** *vecinului*) (p. 741).

Aceste observații critice, de minoră importanță, nu diminuează valoarea ştiințifică a lucrării de față, ce se constituie ca un punct de referință pentru studiile de istorie a limbii române literare.

GABRIELA-VIOLETA ADAM
*Institutul de Lingvistică şi Istorie Literară*
*„Sextil Puşcariu" al Academiei Române*
*Cluj-Napoca, str. Emil Racoviță, 21*
*gabrieladomide@yahoo.com*

## IOAN HERBIL, *Antroponimie oficială la ucrainenii maramureşeni*, Cluj-Napoca–Bucureşti, Casa Cărții de Ştiință–RCR Editorial, 2019, 400 p.

Publicarea unei monografii privitoare la onomastica ucrainenilor maramureşeni, mai precis asupra antroponimelor oficiale ale acestora, de către universitarul clujean Ioan Herbil este binevenită, întrucât o asemenea abordare în lingvistica românească, dar nu numai, nu a mai fost întreprinsă de mult timp, bună parte dintre contribuțiile de până acum fiind vetuste, lacunare şi, adesea, răspândite sub forma unor articole în paginile unor reviste de specialitate cu o circulație restrânsă ori prezentate în cadrul unor manifestări ştiințifice şi, ulterior, publicate în volume colective, accesul la acestea fiind unul anevoios, datorat, în special, tirajului limitat.

Volumul pe care îl recenzăm se alătură celui apărut anul trecut (2018) şi intitulat *Studii de dialectologie şi toponimie ucraineană*, în ale cărui pagini lingvistul amintit investiga aspecte înrudite şi/sau complementare temei pe care şi-a propus să o trateze în această nouă carte, ceea ce face ca subiectul să fie justificat ales, contribuind la rotunjirea descrierii sistemului onomastic ucrainean cu noi date de real interes ştiințific, filtrate şi făcute cunoscute publicului larg, tot mai mult interesat de subiecte asemănătoare.

În cele 400 de pagini ale cărții, autorul descrie cu o acribie de netăgăduit sistemul antroponimic ucrainean, aşa cum se vădeşte acesta în documentele oficiale româneşti, elaborate în urma Recensământului din martie 2002, efectuat în trei aşezări cu populație majoritar ucraineană din nordul României, aflate la granița cu Ucraina. Luarea acestuia ca punct de reper se explică prin faptul că „au fost incluse şi persoanele plecate la muncă în străinătate, numele lor rămânând parte din sistemul antroponimic al celor trei localități" (p. 5).

[4] În GALR I, 2008, lexemele *foarte* şi *mult* din structura superlativului absolut nu sunt încadrate explicit în categoria morfemelor (vezi GALR, I, 2008, p. 161).

[5] Vezi, în acest sens, şi realizarea superlativului absolut în sec. al XX-lea, unde se precizează că statut de morfem ar avea şi lexemul *tare* (p. 462). Acelaşi lexem, *tare*, din structura superlativului absolut, este încadrat ca adverb (p. 620).

BDD-R268 © 2019 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-25 17:52:56 UTC)